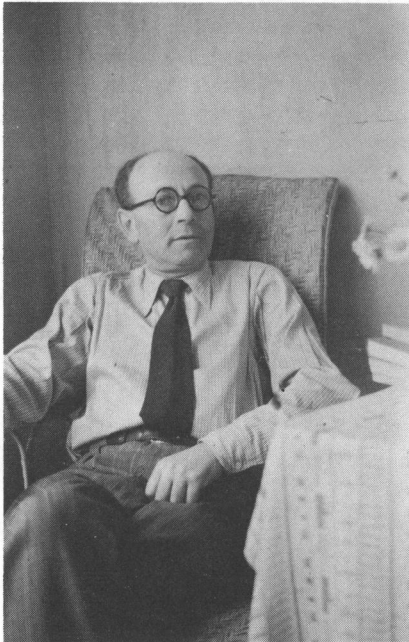


דוד פוגל – מוקדם ומאוחר

שלושה שירים שטרם נדפסו



גילויים מחדש של דוד פוגל ושירתו הוא אחד הסיפורים המרתקים של הספרות העברית החדשה. גלגולי-חיייו של האיש מן העיירה סאטאנוב שבפודוליה (1891) ועד להירצחו בידי הנאצים (1941) במחנה ריכוז, כשהוא נודד כמעט דרך כל מרכזי היהדות באותה תקופה באירופה ובארץ-ישראל – הם כצל מתארך המתלווה לקיום היהודי בכניסתו למאה העשרים. שירתו של פוגל מתנגנת כניגון-יחיד, חדשני ולא תמיד מובן, אשר רק אחרי עשרות שנים הוא חוזר ומעלה הדים בלבבות רבים, עד שקמה לנו לאחרונה אסכולה שלמה של "חסידי פוגל". כך פותח דן פגיס את האסופה שערך לכל השירים של פוגל, ואומר: "דמותו של דוד פוגל עטורה הילה מושכת לב". ואכן, דומה שהילה מופלאה זו עולה לא רק מן האיש ומתוכן שירתו וצליליה, אלא גם מן הדרך בה נלקטים והולכים אחד אחד שיריו הפזורים על פני שבעה ימים.

למהדורה המורחבת והמתוקנת (תשל"ה) של שירי פוגל קרא פגיס בשם "כל השירים". בעמל רב ו"בעזרתם הנדיבה של קוראים ואוהבי שירה, וביניהם ידידים קרובים" הגיש לנו פגיס את שאסף מתוך עשרות מקורות² ומה שנראה לו כ"כל" השירים. והנה לא עבר זמן מרובה מאז שנתפרסמה

מהדורה אחרונה זו³ ובא ב. י. מיכלי⁴ ופירסם עוד י"ד "שירים אבודים" מתוך פנקסים שאבדו ונספדו וְחֹזְרוֹ ונמצאו. ולאחרונה בישר לנו המשורר אהרן קומס⁵, כי אותם פנקסים שאבדו ונמצאו, חזרו ואבדו, עד שחזרו ונמצאו עתה על-ידו וכי הוא עומד לפרסם מתוכם אסופת-שירים חדשה.

1. דוד פוגל: כל השירים, מלוקטים בצירוף מבוא ומקורות בידי דן פגיס, מהדורה שלישית מתוקנת ומורחבת, הוצ' הקיבוץ המאוחד תשל"ה–1975 (סימוני העמודים להלן לפי מהדורה זו). 312 עמודים. מהדורה רביעית (ללא שנת הדפסה) אינה אלא צילום מהדורה זו.
2. ראה רשימה ביבליוגרפית מלאה של מקורות השירים, שם, עמ' 289–295.
3. לפניה (מארס 1966) ההדיר פגיס את שירי פוגל בספר "כל שירי דוד פוגל... הוצאת אגודת הסופרים על ידי הוצאת מחברות לספרות". 309 עמודים. לאחר פרסום מהדורה זו פירסם פגיס שירים חדשים שנתגלו לו ב"מאוננים", שבט תשכ"ז, עמ' 179–180. הללו נכללו לאחר מכן ב"כל השירים".
4. "מאוננים", חשוון תשל"ט, עמ' 3–10 ושם סיפורו של ב. י. מ. "בשולי שירים אבודים", המבשר על האבידה שנמצאה.
5. "ידיעות אחרונות", המוסף לספרות ואמנות יום ששי, כ"ו באב, תש"ם.

בינתיים גם נתפרסמו דפים מיומניו האחרונים של פוגל. כל אלה מוסיפים ל"הילה" המקיפה את שירתו ושיריו של פוגל ומי יודע מה ילד עוד יום.
 כדרך כל המציאות הכשרות הבאות בהיסח הדעת, אף אני נודמנה לידי בימים האחרונים "מציאה": שלושה שירים של פוגל. עד כמה שידוע לי טרם באו הללו בדפוס או נרשמו ברשימה כלשהי של שיריו. יש בשירים אלו ובמכתבים המצורפים אליהם להוסיף כמה קווים לסיפור המופלא של אותו משורר מופלא.

"מציאה" במונטריאול

יום אחד ואני במונטריאול, קנדה, הוליכוני רגלי לבית-הספרים היהודי שבמקום. בחסדו ואדיבותו של הספרן הסופר מאקס טרפמן הגעתי למרתפי בית-הספרים כדי לחפש מה שחיפשתי שם בין מאות הקופסאות המלאות ניירות וכתבי-יד. והנה בקופסה אחת שהכילה דברים שונים מארכיונו של ראובן בריינין, מצאתי במפוזר ארבעה מכתבים של פוגל אל בריינין, עורך "התורן". המכתבים נכתבו בווינה בתאריכים דלהלן: (א) 31.1.21; (ב) 14.10.21; (ג) 14.10.22; (ד) 9.2.23. אל שניים מן המכתבים היו מצורפים שירים (מכתב א - שני שירים; מכתב ד - ארבעה שירים). ואילו מכתב אחר - ב - שגם בו כתוב על משלוח ארבעה שירים לעורך, לא היו שירים מצורפים לו ואפשר שהם משירי פוגל שנדפסו ב"התורן" ונאספו לאסופתו של דן פגיס. במכתבים עצמם אין חידושים. שלושה מהם הם "טכניים" בלבד ומודיעים על משלוח השירים לעורך ואילו הרביעי (מכתב ד) חוזר ומדגיש את שידוע לנו ממקורות אחרים⁶ ואת שמספר לנו פגיס במבוא לכל השירים⁷, על ימי ענין ומרדיו של פוגל בימי מגוריו בווינה, באותן שנים בהן הביא לדפוס את ספר שיריו הראשון "לפני השער האפל" (1923). גם במכתבו זה של פוגל לבריינין הוא מספר על "מצוק נורא באין שום מוצא" בו הוא שרוי. במכתב מדובר בעיקר על מצוק כלכלי, אבל מן העולה לנו ממכתבים אחרים באותה תקופה אנו יודעים שלא היה זה מצוק כלכלי בלבד, אלא מצוקה נפשית קשה.
 והרי נוסח המכתב במלואו:

אני . 9/11 923

בחי ראובן בריינין, עורך התורן,
 נ.א. - איצק.

איצק הנגיד!

נולדתי את מכתבך הנחמד \ יציק בןך מיום 18/11 23
 בהמחאה על סך המטה דוארים 23 קורי לנרפס מחלוצית

6. ראובן בריינין (1862-1940). ראה עליו ועל כתב-העת "התורן" בלקסיקון הספרות העברית בחרות האחרונים לג. קרסל, עמ' 350.
7. למשל, משה הנעמי ב"הדואר", עמ' 588-589 (13.7.79): "דוד פוגל בימי השער האפל", על סמך מכתבים של פוגל לידידו שמעון פולק.
8. שם, עמ' 24-25.

אלון והנה מניח לך את תבואתו על ינותרת זבניתו וסלולתו ה.
את הכסף.

כך הו מאד, אלני, קהייתו מיכרו להטיותך לזא ברביות ומני
זה מניי. אוד התאכזה, אלסד לתע יולר. לא עליות זאת אלא
מפני שנתן אנני באיך פניא, באן סום מוצא, ובאמת לא יודתי
איש אחי באודיק. לאוכלי רפנית אלו, ואת כתבת היעד איני
ודע. סוזה נא הו על להלאתיך בזנין זה ודל תמיז הו את
הצגת הטאה.

הנה מודה לך מניח לני בזד הטרת לסימת בזזיו ונקיד אנני,
זאין בלזך לום סינא יו. -

בנוט. כליף ובניכה
דוד פולן

David Vogel, Wien III, Khesterneubingerstr. 34/16

המוקדם והמאוחר
במכתב א, שתארכיו כאמור 31.1.21, כותב פוגל לכריינין כי הוא שולח לו "שני שירים". ואכן,
שני שירים מצורפים למכתב. השיר הראשון "שנגך הלבנה, הרבועה" מופיע ב"כל השירים" (עמ'
84) ומסומן כשיר יא בתוך מחזור השירים "לפני השער האפל", שפורסם בספר בשנת 1923. ואילו
מן השיר השני, שהוא בעל שני חלקים (המסומנים באותיות לטיניות I, II, החלק הראשון בלבד
נדפס כשיר בפני עצמו ששמו "פתע מחלומי אקיצה" הוא שיר ל"א ב' לפני השער האפל" ("כל
השירים" - עמ' 104); ואילו חלקו השני, המתחיל "נבוכה אעמודה ולא אדע נפשי" אינו ב"לפני
השער האפל" ולא הופיע במהדורה הראשונה של פגיס' ומופיע בשינויים ב"כל השירים" (עמ'
190) בתור "מציאה" שהמציא י. ד. אברמסקי ז"ל לדן פגיס מתוך עתון "היום" הווארשאי מיום
3.4.1925. מש"נתגלה" שיר זה בתוך שלושה שירים של פוגל ב"היום" ועד שלא כללו ב"כל
השירים" במדור של "שירים מאוחרים" (1924-1941), פירסמו דן פגיס ב"מאזנים"¹⁰ וביקש
להסיק ממנו מסקנות על התפתחותו הפואטית של פוגל מכך ששיר זה הוא מן השירים המאוחרים,
שהרי לא נדפס עד 1925. עכשיו מתברר, מתוך כתביהיד שלנו, כי השיר כבר נשלח לפרסום
ב-1921 ומקומו לא יכירנו איפוא בין "השירים המאוחרים" כדרך ששילבו בהם פגיס.

9. ר' לעיל, הערה 3.

10. ראה "מאזנים" שם וב"כל השירים", עמ' 189.

ועדיין לא ברור, מדוע כלל פוגל ב"לפני השער האפל" רק חלק אחד של שיר בן שני חלקים אשר בשנת 1921 חשבו לשיר אחד.
 כן יש לשים לב לשינויים שבין השיר המודפס ב"היום", בשנת 1924, לבין כתב-היד שנשלח ל"התורן" בשנת 1921.

נוסח כתב-היד

II

נבוכה אצמדה ולא אדע נפשי
 ולא אדע נפשי

במרחק יגלוש צלך הזקוף
 בעצלתים מן הגבע.
 מהרה תעמד לפני
 ותרא מחריש
 בהונות רגלי הירדות.

לא אדע מה אידה לך.
 אורד עיני ארצה
 ופני ילקבו.
 אולי אלחש שכורה:
 מה ראית על דרכך! —
 אך קלי אמר:
 הנה זה בא!
 חבוב לא ירונו
 חדות נפשי הבהירה.

אולי אלחש שכורה:
 מה ראית על דרכך! —
 אך קלי אמר:
 הנה זה בא!

חבוב לא ירונו
 חדות נפשי הבהירה.

נבוכה אצמדה
 ולא אדע נפשי

אולי

לי נראה שנוסח כתב-היד, המוקדם של 1921, הוא המלוטש יותר ("צלך הזקוף/ גולש אט מן הגבעה" נראה מהוקצע יותר מ"במרחק יגלוש צלך הזקוף/ בעצלתים מן הגבעה". וכן גם בסוף השיר החזרה לשורה הפותחת חזקה יותר מן "חבוב לא ירונו/ חדות נפשי הבהירה"). האם אפשר שפוגל לא השאיר תחת ידו העתק מן השיר המתוקן ששלח לבריינין בנייר-יורק ולאחר שהשיר לא נכלל ב"לפני השער האפל", פורסם לבסוף ב"היום" בנוסח ראשון שבטרם עריכה?

"צ'ליל סגול יגווע לרגלי... סתיו"

למכתב ד מצורפים ארבעה שירים, כדרכו של פוגל, שירים ללא שם. בשלחו את השירים לבריינין כותב המשורר אל העורך: "אם ייטיבו בעיניך, אבקש להדפיסם ולשלוח לי תיכף שכר סופרים ואת

החוברת שיודפסו בה. ואם לאו – הואילה-נא בטובך להחזירם לידיי". השירים, ככל שידוע לנו, לא הודפסו. הם אף לא הוחזרו למשורר. מתוכם רק אחד, האחרון: "נפשי רווה זהב השקיעה, סולדה חדש" נדפסו ב'לפני השער האפל' (יט) ומשם ב'כל השירים' (עמ' 92). בסופו של שיר זה אף סימון שנת כתיבה: 1916 (וקשה לדעת אם הכוונה לשיר זה בלבד או לכל הארבעה). שלושת השירים האחרים שבאותו כתב-יד לא נדפסו עד הנה, עם שהם אולי מן הטובים והאופייניים שבשירי פוגל ('צליל סגול, חשאי יגוע לרגלי... ויהי סתיו, סתיו'). והרי הם פנתינחם:

דוב פוגל

x
 דואמ זכות זלוי סתא
 !נבדב את גימי.

חלונות נזקה זלוינה
 !נבדב זכדזימ מאך הסקיעה.

נכסו הככה
 תזא כנכה זלוי גימי
 !תבדבזימ.

זלויים כהים, תגבוי-גבויים,
 !זלויי? זכדזימ ~~כככככ~~ זכדזימ

זלוי-זכיה
 זלוי-זלוי זכדב הסקיעה.

זלוי סתא, תלוי
 !זלוי זכדזימ.

זלוי תכה זלוי תלוי
 זלוי זלוי זכדזימ.

זלוי סתא, סתא.

האפלי-זימ.

זלוי תכו זכד
 מאך זכדזימ זכדזימ.

זלויי הכדזימ
 חלונות זכדזימ זלוי סתא

זלויי זכדזימ זכדזימ זכדזימ
 זלויי זכדזימ.

זלויי זכדזימ
 זלויי זכדזימ
 זלויי זכדזימ.

x